

◊ فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ

سال هشتم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۹۶

صفحات: ۲۳-۳۱

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۱۱/۱۹- تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۲/۴

ویژگی های آسیب‌زای زنان در بیان امیرمؤمنان(ع)

اکرم احمدیان احمدآبادی*

مجتبی سپاهی**

چکیده

در پژوهش حاضر هدف آن است که با استفاده از سخنان امام علی(ع) به ویژگی‌هایی از جنس زن پرداخته شود که اگر به درستی مدیریت نشوند، به آسیب‌هایی جدی تبدیل می‌گردند. روش کار کتابخانه‌ای و به صورت توصیفی-تحلیلی، با محوریت آموزه‌های علوی(ع) در منابع روایی مختلف به ویژه نهج‌البلاغه و با شیوه‌ی مسئله‌محور است. یافته‌های پژوهش شامل معرفی و تحلیل ویژگی‌هایی چون شدت عواطف، واکنش‌های سریع کلامی و رفتاری، میل به خودنمایی، لطافت جسمی و صفات خاص زنان می‌باشد. بدین روی، به جهت آن‌که زنان به عنوان نیمی از پیکر اجتماع و ستون تربیتی و منبع تأمین عواطف در خانواده‌ها هستند و همچنین به سبب پیچیده شدن ساختار جوامع و گستردگی ارتباطات و تعدد نقش‌ها و وظایف اجتماعی در عصر حاضر، پرداختن به موضوع آسیب‌های زنان بسیار مهم است؛ زیرا با مصونیت-بخشی به زندگی زنان است که می‌توان هر چه بهتر به صیانت از مقام آنان و حفظ کانون خانواده‌ها و جوامع پرداخت.

کلید واژگان: امام علی(ع)، زن، آسیب.

* دکتری علوم و معارف نهج‌البلاغه دانشگاه کاشان، مدرس گروه معارف اسلامی دانشگاه اصفهان. (نویسنده مسئول)،

ایمیل: ak.ahmadian@yahoo.com

** استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه اصفهان.

مقدمه

امروزه برنامه‌ریزی مسائل زنان در جهان، دچار چالش‌هایی اساسی است. این وضعیت در جهان اسلام به جهت عدم تبع و بهره‌گیری از پشتوانه‌هایی قوی نظیر قرآن و نهج‌البلاغه و کتب دینی موجب شده است تا اقدامات ضروری جهت برنامه‌ریزی و حل مسائل زنان انجام نشود. این در حالی است که اساسی‌ترین منبع در توجه به تفاوت‌های جنسیتی در منابع دینی وجود دارد؛ زیرا سابقه‌ی روان‌شناسی زن در غرب به کمتر از نیم قرن می‌رسد، در حالی که با مروری بر سخنان ائمه‌ی معصومین (ع) مشخص می‌گردد که زوایای روحی و روانی زن از چهارده قرن پیش مورد توجه پیشوایان دینی بوده و با اندک مطالعه و مقایسه‌ی سخنان آن بزرگواران با روان‌شناسی جدید به دست می‌آید که عمدتاً سخنان برگرفته از وحی و بر اساس فطرت و طبیعت بشری که قرن‌ها پیش از طریق پیشوایان دینی و دین‌باوران بیان شده است، امروزه با نظر روان‌شناسان بزرگ مطابقت دارد و حتی روان‌شناسی امروز، نسبت به آموزه‌های صدر اسلام قطره‌ای در برابر دریاست.

تکریم مقام زن از دین اسلام آغاز گردید و اوج تجلی نقش زن در وجود مقدس حضرت زهرا (س) به نمایش گذاشته شد؛ به گونه‌ایی که نه تنها او را فخر زنان عالم به حساب می‌آورند؛ بلکه معصومین (ع) به وجود مقدس او شرف یافته‌اند و یکی از دلایل برتری خود را در عالم، وجود مقدس ایشان می‌دانند. «وَ مِنْ خَيْرِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ: و بهترین زنان جهان از ماست» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۲۸، فواز ۱۳). از این رو، سیره‌ی نظری و عملی امیرمؤمنان (ع) نیز همچون سایر معصومین (ع) در جهت تکریم و حفظ مقام والای زن است؛ اما متأسفانه با نگرش سطحی به کلام این بزرگوار درباره‌ی زن و با دیدی فمینیستی به سخنان علوی (ع) بعضاً مشاهده می‌شود که برداشت‌های غلطی از این سخنان به عمل می‌آید و حضرت علی (ع) را در جهت تنزل مقام زن معرفی می‌کنند. در صورتی که اگر با نگاهی منطقی و علمی در سخنان امام علی (ع) اندیشیده شود، به راه کارهای اساسی در مسائل زنان می‌توان دست یافت. بنابراین در راستای نیل به این هدف، در پژوهش حاضر سعی شده است که سخنان امیرمؤمنان (ع) درباره‌ی زنان از منابع مختلف روایی به ویژه نهج‌البلاغه استخراج گردد و به اهداف تربیتی حضرت از ذکر این سخنان پرداخته شود و به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که بر اساس دیدگاه علوی (ع)، زنان از ناحیه‌ی کدام یک از ویژگی‌هایشان بیشتر مورد آسیب قرار می‌گیرند؟

ویژگی‌های آسیب‌زا

۱. شدت عواطف

معمولاً شدت عواطف در زنان بالاتر از مردان است، همین عواطف بالا در زن موجب تحت تأثیر قرار گرفتن عقل نظری‌اش می‌شود؛ البته این ویژگی به معنای نقص ارزشی نیست؛ چراکه از دیدگاه اسلام، ملاک ارزش‌گذاری انسان‌ها فقط تقواست: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَى» (حجرات: ۱۳). حتی می‌توان ادعا کرد که بر عکس مردان، زنان به جهت ضعف و محدودیت غرایز و شهوات بر آن‌ها داشتن روحیه‌ی لطیف و سریع‌الانفعال و انعطاف‌پذیر، زمینه‌ی گرایش به تقوا و ایمان الهی در آن‌ها بیش از مردان است (هاشمی‌رکاوندی، ۱۳۷۰: ۱۴۷)؛ لیکن زمانی که این ویژگی زنانه، بازیچه‌ی نفس اماره قرار گیرد، آسیب‌های زیادی را بر خود زن و نیز بر جامعه وارد می‌سازد. آن چنان‌که به گزارش تاریخ،

طلحه و زبیر با قدرت طلبی و مقام پرستی خود، از این خصوصیت زنانه سوء استفاده کرده و به سرپرستی همسر پیامبر(ص)، جنگ جمل را به راه انداختند، که علاوه بر بیعت شکنی و تعدی بر امام زمان خود(علی بن ابیطالب(ع)) تعدا زیادی از مسلمان را به کام مرگ کشاندند و تفرقه افکنی را در امت اسلامی گسترش دادند. از همین روی، امیرمؤمنان علی(ع) پس از فاجعه‌ی جنگ جمل در مسجد بصره به صراحت در مورد این آسیب هشدار داد و فرمود: «مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ النِّسَاءَ نَوَاقِصُ الْعُقُولِ» (شریف رضی، ۱۳۸۶: خطبه ۸۰، فراز ۱). پس، شدت عواطف که باعث لطافت زندگی خانوادگی و کمالات معنوی افزون تری برای زن می شود اگر مورد غفلت واقع شود و در مسیر صحیح قرار نگیرد، می تواند تصمیمات غیر منطقی و به دنبال آن فجایع جبران ناپذیری را به همراه داشته باشد و جانها و آبروهای زیادی را در معرض تهدید قرار دهد. همچنین، در مقابل شدت عواطف زنان، مردان نواقص العواطف به شمار می آیند؛ زیرا آن چه زن از عشق استنباط می کند؛ ایثار، سرسپردگی بی دریغ و فروگذاری است؛ ولی مردان در شدیدترین شیفتگی هایشان خود را هرگز یکسره و انمی گذارند و هیچ گاه نمی خواهند هستی خود را یکسره به پای زن بریزند و در زن تحلیل روند؛ اما زنان بی محاسبه و خالصانه عشق می ورزند و به راحتی شخص خود را در این عشق ورزی فراموش می کنند. امام علی(ع) در این باره می فرماید: «إِنَّ النِّسَاءَ هِمَّتُهُنَّ الرَّجَالُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۵: ۸۲، ح ۹)؛ (زنان، آرمانشان مردان هستند).

البته، این امتیاز فوق العاده‌ای است که زن در آن هنگام که با هشیاری و اختیار کامل به مردی علاقه مند می شود، جان و حیات خود را در طبق اخلاص به آن مرد عرضه می کند، در صورتی که مرد هر اندازه هم که به یک زن عشق بورزد به آن مقام والا که حیات و جان خود را در طبق اخلاص به زن تقدیم کند، نمی رسد(جعفری، ۱۳۷۵: ج ۱: ۲۶۳)؛ لیکن عدم توجه به این نیاز اساسی زن می تواند خسارت‌های زیادی را به بار آورد. به نقل از "دورانت" (۱۹۹۱) «زن فقط وقتی زنده است که معشوق باشد و توجه کردن به او مایه‌ی حیات است» (دورانت، ۱۹۹۱، ترجمه زریاب خوبی، ۱۳۵۰: ۱۳۵). توجه عمیق دین اسلام به محبت نسبت به زنان در واقع برای برآورده کردن نیاز شدید زن به محبت است و در کلام معصومان(ع) مطالب زیادی در این مورد وارد شده است. برای مثال: پیامبر اسلام(ص) به مردان سفارش می کند: «قَوْلَ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحِبُّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۵: ۵۶۹، ح ۵۹)؛ (سخن مرد به همسرش که «دوستت دارم»، هرگز از قلب زن بیرون نمی رود). همچنین، دوست داشتن زن در اسلام جزء اخلاق انبیاء معرفی شده است: «مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ حُبُّ النِّسَاءِ» (طوسی، ۱۴۰۷ق: ج ۷: ۴۰۳، ح ۱۹).

البته، مدیریت عواطف و احساسات در زنان نیز امری ضروری است؛ چراکه، امروزه از نظر روان شناسی ثابت شده، زنانی که برای جلب نظر مردان خویش، خود را به آب و آتش زده و بیش از اندازه، آسایش جسم و روح خویش را فدای یک لحظه عنایت آنان می سازند، اصولاً افراد بیمار، افسرده و درونی ناامین و پراضطراب دارند(هاشمی رکاوندی، ۱۳۷۰: ۱۱۶). امام علی(ع) با صراحت فرمود: «لَا تَرَى الْجَاهِلَ إِلَّا مَفْرَطًا أَوْ مَفْرَطًا: نادان را یا تندرو یا کندرو می بینی» (شریف رضی، ۱۳۸۶: حکمت ۷۰). همچنین سفارش فرمود: «لَا تَجْعَلَنَّ أَكْثَرَ شُغْلِكَ بِأَهْلِكَ وَوَلَدِكَ: بیشترین اوقات زندگی را به خانواده و فرزندان اختصاص مده» (شریف رضی، ۱۳۸۶: حکمت ۳۵۲).

عدم مدیریت احساسات توسط خود زنان و سوء مدیریت احساسات از سوی دیگران در مواجهه با زنان، زن

را به طغیان‌گری و افراط و تفریط در برخورد با امور وامی‌دارد، حضرت علی (ع) پس از پیروزی در جنگ جمل درباره‌ی عدم تعادل احساسات زنانه در عایشه فرمود: «وَأَمَّا فَلَانَةُ فَأَدْرَكَهَا رَأْيُ النِّسَاءِ وَ ضِعْفٌ غَلَا فِي صَدْرِهَا كَمِرْجَلِ الْقَيْنِ وَ لَوْ دُعِيَتْ لِثَنَالٍ مِنْ غَيْرِي مَا أَتَتْ إِلَيَّ لَمْ تَفْعَلْ: و اما عایشه، پس افکار و خیالات زنانه بر او چیره شد و کینه‌ها در سینه‌اش چون کوره‌ی آهنگری شعله‌ور گردید، اگر از او می‌خواستند آنچه را که بر ضد من انجام داد، نسبت به دیگری روا دارد، سر باز می‌زد» (شریف رضی، ۱۳۸۶: خطبه ۱۵۶، فراز ۱). به همین جهت امام علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع)، لزوم مدیریت رفتار با زنان را یادآور می‌شود و می‌فرماید: «وَلَا تَعُدُّ بِكَرَامَتِهَا نَفْسَهَا وَ لَا تَطْمَعُ فِي أَنْ تَشْفَعَ لِعَیْرِهَا: مبادا در گرامی داشتن زن، زیاده‌روی کنی که او را به طمع‌ورزی کشانده، برای دیگران به ناروا شفاعت کند» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۳۱، فراز ۱۱۸).

همچنین پس از جنگ جمل و فرونشاندن شورش بصره فرمود: «فَاتَّقُوا شِرَارَ النِّسَاءِ وَ كُونُوا مِنْ خِيَارِهِنَّ عَلَيَّ حَذِرٌ وَ لَا تَطْمَعُوهُنَّ فِي الْمَعْرُوفِ حَتَّى لَا يَطْمَعَنَّ فِي الْمُنْكَرِ: پس، از زنان بد بپرهیزید و مراقب نیکان‌شان باشید. در خواسته‌های نیکو، همواره فرمان‌بردارشان نباشید، تا در انجام منکرات طمع ورزند» (شریف رضی، ۱۳۸۶: خطبه ۸۰، فراز ۳). امام علی (ع) در این سخنان، به صراحت زن‌سالاری را نفی می‌کند. همچنین، تأکید می‌فرماید که باید همه‌ی عوامل تربیت و نظارت را به کار گرفت، تا زنان در جامعه مورد سوء استفاده از این ویژگی‌شان (شدت عواطف) قرار نگیرند و در پرتو دستورات کامل الهی به راحتی راه کمال پیمایند؛ اما اگر زن به مقامات عالی انسانی رسیده باشد به طوری که به درستی بتواند بین عقل و احساسات خود مدیریت و تعادل را برقرار سازد، نه تنها عاملی برای احتیاط از وی وجود ندارد؛ بلکه مرد را راهنمایی کرده و موجب سعادت وی نیز می‌شود؛ هم‌چنان که در طول تاریخ، زنان مرد آفرین کم نبودند. بنابراین، شدت عواطف در زن، نه تنها نقص ارزشی نیست؛ بلکه باعث رشد و کمال سریع‌تر زن به سوی پروردگارش است، همچنین لطافت، شادابی، استحکام و استمرار زندگی خانوادگی مرهون این خصوصیت است؛ مشروط بر آن‌که این ویژگی، بازیچه‌ی هوس‌های نفسانی نگردد و با مدیریت صحیح رفتار از سوی مردان در مواجهه با زنان و با کنترل عواطف از سوی خود زنان در برخورد با دیگران، این ویژگی به کارکرد صحیح خویش برسد و به عامل آسیب‌زایی مبدل نشود.

۲. واکنش‌های سریع کلامی و رفتاری

به دلیل قدرت عواطف در زنان، آن‌ها عموماً در مقابل هیجانات سریع‌تر عکس‌العمل نشان می‌دهند. پژوهش‌های انجام شده بر روی دانشجویان نشان می‌دهد که در چهار مورد از پنج هیجان اساسی (شادی، عشق، ترس، اندوه و خشم) زن‌ها هیجان‌های شدیدتر و فراوان‌تری نشان می‌دهند تا مردها، و آن هیجان مورد استثنا که مردها بر زن پیشی می‌گیرند، خشم است. زن‌ها نه تنها هیجان‌های ظریف (شادی، عشق، ترس و اندوه) را با شدت و فراوانی بیشتری تجربه می‌کنند؛ بلکه همچنین در موقعیت‌های مثبت و منفی، هیجان‌ها را بهتر تشخیص داده و بیشتر به آن‌ها پاسخ می‌دهند (هافمن و ورنوی و ورنوی، ۱۹۹۹، ترجمه بحیرانی و پژهان و سید محمدی و علیزاده و منصوری و همکاران، ۱۳۷۸: ج ۲: ۵۴-۵۳).

به عبارت دیگر سرعت هیجان‌پذیری زن نسبت به مرد بیشتر است و همین امر در نوع رفتار، کلام و

تصمیم‌گیری‌های او مؤثر خواهد بود؛ به همین دلیل امام علی (ع) به فرماندهان سپاه خویش دستور می‌دهد که در مواجهه با زنان دشمن، مراعات حال آن‌ها را بکنند: «وَلَا تَهَيِّجُوا النِّسَاءَ بِأَذَى وَ إِن شَتَمْنَ أَعْرَاضَكُمْ وَ سَبَبْنَ أَمْرَاءَكُمْ: زنان را با آزار دادن تحریک نکنید، هر چند آبروی شما را بریزند، یا امیران شما را دشنام دهند» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۱۴، فراز ۲).

تحریک عواطف زن ممکن است باعث بروز سریع رفتار ناشایست از سوی او شود؛ بدین روی بر طبق کلام علوی (ع) نباید موجبات آزار روحی و روانی زنان را فراهم کرد، حتی اگر زبان به ناسزا گشودند. ایشان همچنین به مردان تأکید می‌فرماید: «فَلَا رَهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ وَ أَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيُصْفَوْ عَيْشَكَ» (حرّ عاملی، ۱۴۰۹: ق: ۲۰، ۱۶۹، ح ۳)؛ (در هر حال با زن مدارا کن و اگر خواهی زندگیت صاف گردد، با او به نیکویی صحبت نما).

امیرالمؤمنین علی (ع) از قرن‌ها پیش با دستور به مدارا به خصوص در برخورد با زنان به دلیل روحیه و عواطف حساس ترشان، به زیبایی و سادگی این اصل مهم را آموزش می‌دهد. عکس‌العمل سریع رفتاری و کلامی زنان در مواجهه با مشکلات زندگی و جریحه‌دار شدن احساسات‌شان، گاه بی‌اختیار موجب گزنده شدن زبان آنان می‌شود. از همین روی، در حمایت از زنان و در راستای حفظ کانون خانواده، امام علی (ع) فرمود: «الْمَرْأَةُ عَقْرَبٌ حُلُوَةُ اللَّسْبَةِ: نیش زن، شیرین است» (شریف رضی، ۱۳۸۶: حکمت ۶۱)؛ اما در عین حال هشدار می‌دهد که انسان باید در همه حال مراقب زبان و کلام خویش باشد؛ چرا که «اللِّسَانُ سُبُعٌ إِنْ خُلِيَ عَنْهُ عَقْرٌ: زبان، درنده‌ای است که اگر رهایش کنی، می‌گزد» (شریف رضی، ۱۳۸۶: حکمت ۶۰).

امام علی (ع) در وصیت به امام حسن (ع) می‌فرماید: «وَ إِيَّاكَ وَ مُشَاوَرَةَ النِّسَاءِ فَإِنَّ رَأْيَهُنَّ إِلَى أَفْنٍ وَ عَزْمُهُنَّ إِلَى وَهْنٍ: از مشورت با زنان پرهیز، که رأی آنان زود سست می‌شود و تصمیم آنان ناپایدار است» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۳۱، فراز ۱۱۶). پس، ناپایداری تصمیمات زنان که حضرت امیر (ع) بدان اشاره می‌کند ناشی از دخالت احساسات و عواطف در آن‌هاست. در واقع همان‌گونه که احساسات، زودگذر و ناپایدار هستند، تصمیماتی که بر اساس احساسات گرفته می‌شود نیز ناپایدار خواهند بود؛ البته این مطلب تمامی زنان را شامل نمی‌شود؛ چرا که حضرت علی (ع) در کلام دیگری می‌فرماید: «إِيَّاكَ وَ مُشَاوَرَةَ النِّسَاءِ إِلَّا مَنْ جَرَّبَتْ بِكَمَالِ عَقْلٍ» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۰۰: ۲۵۳، ح ۵۶)؛ (از مشورت با زنان پرهیزید؛ مگر زنانی که کمال عقل آن‌ها آزمایش شده است). بالاتر آن‌که، در قرآن کریم خداوند متعال در برخی مسایل خانوادگی دستور به رایزنی زن و مرد و تبادل افکار بین آنان داده است (بقره: ۲۳۳ و طلاق: ۶). به بیان علامه جعفری (ره)، نظام خانواده در اسلام، نظام شورایی با سرپرستی و مأموریت اجرایی مرد است (جعفری، ۱۳۷۸: ۵۱). همچنین، ایشان معتقد است: روایاتی نظیر «إِيَّاكَ وَ مُشَاوَرَةَ النِّسَاءِ إِلَّا مَنْ جَرَّبَتْ بِكَمَالِ عَقْلٍ» مؤید نظریه‌ی «درون شورایی و برون سرپرستی مرد» در نظام خانوادگی از دیدگاه اسلام است (جعفری، ۱۳۷۸: ۱۰۴).

توصیه‌ی حضرت علی (ع) این است که زنان را دستخوش حوادث و هیجانات زیاد قرار ندهید، تا زمینه‌ای برای رفتار ناشایست آنان فراهم نشود، و سلامت جسمی و روانی آنان محفوظ بماند. البته، زنی که وجود شریفش مالا مال از حق گشته و تابع محض الهی گردد، احساساتش آن‌چنان ارزشمند می‌شود که پیامبر گرامی اسلام (ص) خطاب به او می‌فرماید: «يَا فَاطِمَةُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَيَغْضَبُ لِعُضْبِكَ وَ يَرْضَى لِرِضَاكَ» (ابن بابویه، ۱۴۰۰: ق: ۳۸۴، ح ۱)؛ (ای فاطمه! غضب تو، غضب خداست و خشنودیت، رضایت

اوست؟ یعنی احساسات زن اگر در جهت الهی مدیریت شود، نه تنها مانع کمال نیست؛ بلکه آن قدر مقدس است که شایسته‌ی راه‌یابی به عرش الهی می‌گردد و خداوند خود اجابت این احساسات را ضامن می‌شود.

۳. میل به خودنمایی

یکی از ویژگی‌های مهم زنان، میل به خودنمایی است که به صورت غریزی و طبیعی در آنان وجود دارد. قرآن از تبرج و خودنمایی زنان صحبت به میان آورده و آن را محدود به محیط خانواده کرده است. در یک‌جا می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب: ۳۳)؛ (در خانه‌های خود بمانید و همچون دوران جاهلیت نخستین (در میان مردم) ظاهر نشوید). در آیه‌ی دیگر می‌فرماید: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ... لَا يَبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُوْلَتِهِنَّ... وَلَا يُضْرَبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِيْنَتِهِنَّ» (نور: ۳۱)؛ (و به زنان مؤمن بگو که... زینت‌هایشان را آشکار نسازند؛ مگر برای شوهران‌شان... و نیز چنان پای بر زمین نزنند تا آن زینت که پنهان کرده‌اند، دانسته شود). همچنین می‌فرماید: «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ» (احزاب: ۳۲)؛ (پس به نرمی سخن مگوئید تا آن مردی که در قلب او مرضی هست، به طمع افتد). قرآن در این آیات فقط زنان را از خودنمایی و به نمایش گذاشتن جاذبه‌های جنسی خود در برابر نامحرم و تحریک نامحرمان نهی کرده و از خودنمایی مردان سخنی نگفته است. از ظاهر این مطلب فهمیده می‌شود که غریزه‌ی خودنمایی از ویژگی‌های زنانه است و در مردان کمتر دیده می‌شود. به همین دلیل پوشش و حجاب برای زنان واجب شده است (احزاب: ۵۹). البته این موضوع به این مفهوم نیست که مردان هیچ محدودیتی در پوشش ندارند.

"دورانت" (۱۹۹۱) نیز درباره‌ی آثار غریزه‌ی خودنمایی زن می‌گوید: «زن میل دارد بیشتر مطلوب باشد، نه طالب و به همین جهت در ارج‌گذاری و تقدیر آن جاذبه‌هایی که مایه‌ی تشدید میل مرد است، استاد است» (دورانت، ۱۹۹۱، ترجمه زریاب خوبی، ۱۳۵۰: ۲۲۳). بنابراین، اصل وجود این غریزه و اختصاص آن به زن در بین صاحب‌نظران اسلامی و غیراسلامی پذیرفته شده است؛ لیکن غریزه‌ی خودنمایی و خودآرایی مانند سایر غرایز آدمی، نیازمند قانونمندی و کنترل است. طبق روایات اسلامی، آرایش کردن برای زنان یک ضرورت تلقی شده و یک امتیاز بالا برای زن است. آن چنان‌که پیامبر (ص) درباره‌ی بهترین زنان می‌فرماید: «إِنَّ خَيْرَ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ الْعَفِيفَةُ الْعَزِيزَةُ فِي أَهْلِهَا الدَّلِيلَةُ مَعَ بَعْلِهَا الْمَتَّبِجَةُ مَعَ زَوْجِهَا الْحَصَانُ عَلَى غَيْرِهِ» (مجلسی، ۱۴۰۴ق: ج ۲۰: ۱۰، ح ۱)؛ (بهترین زنان شما زنی است که بسیار با محبت باشد، عقیف و پاک‌دامن باشد، نزد اقوامش عزیز و محترم باشد، با شوهرش متواضع و فروتن باشد، برای او خودآرایی و تبرج داشته باشد و در برابر نامحرم عفت داشته باشد). به علاوه، در راستای کنترل میل خودنمایی زنان، امام علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع) سفارش می‌فرماید: «وَ اكْفَيْ عَلِيَّهِنَّ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ بِحِجَابِكُ إِيَّاهُنَّ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحِجَابِ أَبْقَى عَلِيَّهِنَّ: زنان را در پرده‌ی حجاب نگاه‌دار، تا نامحرمان را ننگرند؛ زیرا که سخت‌گیری در پوشش، عامل سلامت و استواری آنان است» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۳۱، فراز ۱۱۶). بنابراین، دین اسلام غریزه خودنمایی و تبرج زن را نادیده نگرفته؛ بلکه به آن اهمیت داده است و تلاش کرده زنان علاوه بر دارا شدن زیبایی درونی و اخلاقی، از نظر ظاهری هم جذاب و زیبا باشند.

۴. لطافت جسمی

اندیشمندان امروزه به این نتیجه رسیده‌اند که چنانچه زنان در معرض مشاغل طاقت‌فرسا قرار گیرند، بیشتر از مردان باعث فرسایش روحی و روانی آنان می‌گردد و توصیه می‌شود که زن‌ها حتی‌الامکان کمتر در معرض کارهای سنگین و امور طاقت‌فرسا قرار گیرند تا سلامت جسمانی و روانی آن‌ها دچار اختلال نشود. این نکته را قرن‌ها پیش، امیر بیان علی (ع) به زیبایی به فرزندش امام حسن (ع) چنین گوشزد می‌کند: «لَا تَمْلِكِ الْمَرْأَةُ مِنْ أَمْرِهَا مَا جَاوَزَ نَفْسَهَا فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رَيْحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ: کاری که برتر از توانایی زن است به او وامگذار، که زن گل بهاری است، نه پهلوانی سخت‌کوش» (شریف رضی، ۱۳۸۶: نامه ۳۱، فراز ۱۱۸). همچنین فرمود: «لَا تَحْمِلُوا النِّسَاءَ أَثْقَالَكُمْ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۴۰۸، ح ۹۳۸۲)؛ (بارهای سنگین زندگی را بر زنان تحمیل نکنید).

اسلام با اصل فعالیت‌های زنان در عرصه‌های اجتماعی، مخالف نیست؛ بلکه آن را بعد از رسالت اصلی زن (نیکو شوهرداری و تربیت فرزند پاک) با حفظ موازین شرعی و به صورت معتدل تا جایی که به سلامتی او ضربه نخورد، مجاز می‌داند. به تعبیر مقام معظم رهبری (حفظه الله): «زن اگر خواست بیرون از منزل کار کند، اشکالی ندارد، اسلام هم مانع نیست؛ اما این وظیفه‌ی او نیست، بر او واجب و لازم نیست، چیزی که بر او واجب است، عبارت است از حفظ فضای حیاتی برای مجموع خانواده» (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲: ۱۳۶). در تاریخ نقل است، هنگامی که پیامبر (ص) کارهای داخل منزل را به حضرت فاطمه (س) و کارهای بیرون منزل را به امام علی (ع) سپرد. حضرت فاطمه (س) فرمود: خدا می‌داند که چقدر از این تقسیم کار خوشحال شدم؛ چرا که رسول خدا (ص) مرا از انجام کارهایی که مربوط به مردان است، معاف نمود و مرا وادار نکرد که دوشادوش مردان نامحرم به کار پردازم (حمیری، ۱۴۱۳: ۵۲، ح ۱۷۰).

این نوع تقسیم کار، یکی از مواردی است که از اهتمام اسلام به حفظ حریم زنان مسلمان و پرهیز از اختلاط با نامحرم و کارهای دشوار حکایت می‌کند و واضح است که این تقسیم وظایف، صرفاً بر مبنای یک قرارداد و اعتبار عقلی یا اجتماعی نبوده؛ بلکه متناسب با ساختمان آفرینش و استعداد طبیعی زن و مرد می‌باشد. نقش همسری، مهم‌ترین نقش زن در خانواده است؛ زیرا سبب تعادل در خانواده می‌گردد و موجب می‌شود تا مرد نقش‌های دیگر خود را به عنوان شوهر، پدر، داماد و... در خانواده و در اجتماع به عنوان عضوی فعال، بهتر ایفا نماید.

۵. صفات خاص

طبق کلام امیر مؤمنان (ع)، برخی صفات که برای مردان نقص به حساب می‌آید، برای زنان خیر و کمال است: «خَيْرُ خِصَالِ النِّسَاءِ شَرُّهُنَّ خِصَالُ الرِّجَالِ الزُّهْوُ وَ الْجُبْنُ وَ الْبُخْلُ فَإِذَا كَانَتِ الْمَرْأَةُ مَرْهُوَةً لَمْ تُمْكِنْ مِنْ نَفْسِهَا وَ إِذَا كَانَتْ بِخَيْلَةٍ حَفِظَتْ مَالَهَا وَ مَالَ بَعْلِهَا وَ إِذَا كَانَتْ جَبَانَةً فَرَقَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يَعْرُضُ لَهَا: برخی از نیکوترین خلق و خوی زنان، زشت‌ترین اخلاق مردان است. مانند: تکبر و ترس و بخل، هرگاه زنی متکبر باشد، بیگانه را به حریم خود راه نمی‌دهد و اگر بخیل باشد اموال خود و شوهرش را حفظ می‌کند و چون ترسان باشد، از هر چیزی که به آبروی او زیان رساند، فاصله می‌گیرد» (شریف رضی، ۱۳۸۶: حکمت ۲۳۴). صفات «ترس»، «بخل» و «تکبر» در زن کمال محسوب می‌شود؛ زیرا این صفات با احساس در ارتباط است و احساس در زن، قوی‌تر از مرد است (خویی، ۱۳۵۶: ج ۲۱: ۳۰۴). همچنین امام علی (ع) در این

حکمت، نه تنها صفات ذاتی زنان و تفاوت آن‌ها را با مردان برشمرده است؛ بلکه آثار و نتایج این صفات یا بخشی از علل و فلسفه‌ی این صفات را در زنان بیان فرموده است. باید توجه داشت که نوع تکبر زن، تکبر در برابر بیگانگان و نامحرمان است، تا سرافرازی و بزرگواری شخصیت زن در هنگام فعالیت‌های اجتماعی در اذهان تداعی گردد. بخل زن به سبب کنترل حس زیبایی‌طلبی و گرایش به زیبایی‌های دنیوی است که می‌تواند از مصرف‌زدگی او جلوگیری نماید. ترس زن نیز موجب مصونیت خانواده است؛ اما چون می‌تواند عاملی جهت رکود فعالیت و ارتقای او در اجتماع محسوب گردد، با حکم حجاب اسلامی تعدیل شده است؛ زیرا حجاب، عامل ازدیاد شجاعت زن در مواجهه با بیگانگان است که همراه با رفتار متکبرانه‌ی زن، شخصیت مستقل و فعال او را کامل ساخته و از هرگونه احساس حقارت، فرودستی و کمبود در او جلوگیری می‌کند.

تفاوت‌های زن و مرد در قانون خلقت بر مبنای «تناسب» است نه نقص و کمال. قانون خلقت خواسته است با این تفاوت‌ها، تناسب بیشتری میان زن و مرد که قطعاً برای زندگی مشترک ساخته شده‌اند، به وجود آورد (مطهری، ۱۳۵۳: ۱۶۷-۱۶۶). حال اگر زنان برای جبران ناتوانی جسمی خود در برابر مردان، صفات خاص زنانه را در وجود خویش رشد ندهند و به تقلید از رفتارها و صفات مردانه بپردازند، از مسیر قانون خلقت و فطرت خارج شده و آشفتگی‌های روحی و جسمی، تاوان این حریم شکنی است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر طبق سخنان امیرمؤمنان علی (ع)، غفلت از پنج ویژگی اصلی زنان که در جایگاه خود بسیار ارزشمنداند، باعث آسیب‌های جسمانی و روانی، فردی و اجتماعی زیادی به زنان می‌شوند که به دنبال آن خانواده‌ها و جوامع نیز دچار تزلزل و فروپاشی می‌گردند. این ویژگی‌های ممتاز که در صورت غفلت و بهره‌گیری نادرست از آن‌ها ممکن است به پنج خطر و آسیب مهلک تبدیل شوند، عبارتند از: شدت عواطف به گونه‌ایی که موجب تحت تأثیر قرار گرفتن عقل نظری زن می‌شود، واکنش‌های سریع کلامی و رفتاری، میل به خودنمایی، لطافت جسمی و صفات خاص.

بر اساس سخنان امام علی (ع)، اگرچه روحیه حساس و عاطفه‌ی زن برای تربیت انسان و ایفای نقش مادری ضرورت دارد؛ ولی چنان‌چه در مسیر صحیح قرار نگیرد و دائماً تحت مراقبت و تربیت شدید نباشد، در معرض خطر سوء استفاده و بهره‌کشی غیرمعقول و غیرمنطقی و ظالمانه قرار خواهد گرفت. همچنین اگر میل به خودنمایی زنانه در پوشش اسلامی و در حریم مقدس خانواده تعریف نشود، عامل فساد زن و مرد می‌شود. به علاوه، زنان با انتخاب مشاغل متناسب با طبیعت لطیف خود و با پرورش صفات زنانه و پرهیز از رفتارهای مردانه، هم سلامت جسمی و روحی خویش را حفظ می‌کنند و هم سفیران سلامت جوامع خویش می‌گردند. دقت به این پنج عامل، آسیب‌پذیری زنان را تا حد بسیار زیادی کاهش می‌دهد و سلامت زندگی آنان را تضمین می‌کند و مجموعه‌ی صحبت‌های امام علی (ع) برای ایجاد حساسیت و جلب توجه‌ی زنان و همچنین دست‌اندرکاران اداره‌ی جامعه به این مقوله‌هاست. پس با نگرشی منصفانه و منطقی در سخنان امیرمؤمنان (ع) به دست می‌آید که سیمای زن در کلام علوی (ع) بر پایه‌ی احترام و صیانت از مقام والای اوست و با توجه به منابع غنی دین اسلام پیشنهاد می‌شود که به جهت بهبود کیفیت زندگی، تحقیقات متعددی در رفع آسیب‌های مختلف اجتماعی، بر اساس رهنمودهای اسلامی صورت گیرد.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۰۰ق). الأملی. چاپ پنجم، بیروت: اعلمی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم و دررالکلم. تحقیق مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- جعفری، محمد تقی. (۱۳۷۵). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه. جلد ۱۱، چاپ سوم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- جعفری، محمد تقی. (۱۳۷۸). زن از دیدگاه امام علی (ع). تنظیم و تلخیص محمد رضا جوادی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- حاج علی اکبری، محمد جواد. (۱۳۹۲). مطلع عشق (رهنمودهای آیت الله خامنه‌ای به زوج‌های جوان). چاپ دوم، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه. جلد ۲۰، قم: مؤسسه آل‌البیته (ع).
- حمیری، عبدالله بن جعفر. (۱۴۱۳ق). قرب الإسناد. قم: مؤسسه آل‌البیته (ع).
- خویی، میرزا حبیب‌الله. (۱۳۵۶). منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه. جلد ۲۱، تحقیق ابراهیم میانجی، چاپ سوم، تهران: مکتب‌الاسلامیه.
- دورانت، ویلیام جیمز. (۱۹۹۱). لذات فلسفه. ترجمه عباس زریاب خویی. (۱۳۵۰). تهران: فرانکلین.
- شریف رضی، محمد بن حسین. (۱۳۸۶). نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی، مشهد: نشر سنبله.
- طوسی، محمد بن حسن. (۴۶۰ق). تهذیب الاحکام. جلد ۷، تحقیق حسن موسوی خراسان. (۱۴۰۷ق). چاپ چهارم، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق. (۱۴۰۷ق). الکافی. جلد ۵، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. جلد ۱۰۰، چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۴ق). مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول. جلد ۲۰، چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۵۳). نظام حقوق زن در اسلام. قم: صدرا.
- هاشمی‌رکاوندی، سید مجتبی. (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر روان‌شناسی زن. قم: شفق.
- هافمن، کارل، ورنوی، مارک، ورنوی، جودیت. (۱۹۹۹). روان‌شناسی عمومی. جلد ۲، ترجمه هادی بحیرایی، مهرداد پژهان، یحیی سید محمدی، حمید علیزاده، مهران منصوری، سیامک نقش‌بندی و مجید یوسفی لویه. (۱۳۷۸). تهران: ارسباران.